

SOCIALNOGEOGRAFSKA TRANSFORMACIJA IN NARODNA IDENTITETA – PRIMER SLOVENSKE MANJŠINE NA KOROŠKEM (AVSTRIJA)

Jernej Zupančič*

ABSTRACT

**SOCIALGEOGRAPHIC TRANSFORMATION AND NATIONAL IDENTITY – THE
CASE OF THE SLOVENE MINORITY IN CARINTHIA (AUSTRIA)**

The article examines the evolution of the Slovene minority in Carinthia (Austria) independence of political and socioeconomic developments and the methods used for determining the size of the minority. With statistic censuses which use the language of social intercourse as a criterion for measuring the size of the minority it is nowadays possible to determine only about one third of the minority population. Assimilation was most powerful in the stage of industrial society, when political pressures on the minority were also very strong. In tertiary post-industrial society the minority has better possibilities of preserving its national identity.

Uvod

Narodnostno mešano območje na avstrijskem Koroškem je primer ozemlja, kjer so se od začetkov formiranja narodov do danes zvrstile skoraj vse oblike sobivanja dveh narodov: od začetne tolerance preko vrste gospodarskih in političnih pritiskov do vojaškega spopada po prvi svetovni vojni, ki se je končal s plebiscitom, po katerem je večina dežele Koroške pripadla Avstriji. Slovenci na Koroškem so postali narodna manjšina. Sledila je agresivna asimilacijska politika, ki je dosegla svoj višek med drugo svetovno vojno z načrtnim razseljevanjem Slovencev. Načrtna asimilacija se je nadaljevala tudi v drugi avstrijski republiki (Grafenauer, 1946; Randall, 1955, Barker, 1984). O zmanjševanju konflikta lahko govorimo šele v zadnjem desetletju.

S Slovenci poseljeno ozemlje obsega 2500 km² in ima danes okrog 270 000 prebivalcev.

V članku želimo podrobneje osvetliti vplive različnih prostorskih, socialnih in političnih dejavnikov, ki so vplivali na število manjšinske populacije. Še posebno želimo izpostaviti vlogo socialnogeografske preobrazbe. Dotaknili se bomo tudi sistema določanja števila pripadnikov manjšine.

* Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani, Trg francoske revolucije 7, 61 000 Ljubljana, Slovenija

Številčni razvoj razvoj slovenske manjšine

Uradni statistični popisi navajajo le del manjšinske populacije. Na prikazano številčnost vplivata dve vrsti razlogov:

- kriteriji in sistem ugotavljanja števila pripadnikov manjšine in
- različni dejavniki narodnega opredeljevanja pri populaciji, ki predstavlja potencialno manjšinsko bazo.

Med kriteriji uradnega ugotavljanja številčnosti manjšine se je na Koroškem največ uporabljal "občevalni jezik". Jezik predstavlja enega najbolj vidnih atributov etnične pripadnosti, vendar o popolni identičnosti ne moremo govoriti (Smith, 1986). To velja še posebej za kategorijo občevalnega jezika, ki je lahko razumljen kot jezik okolja. Manjšinski jezik je imel v družbi skoraj vedno podrejeno vlogo, saj je bil izrinjen iz uradnih družbenih institucij. Uporaba "občevalnega jezika" kot opredeljitvenega kriterija je zato pri popisih sistematično zniževala število pripadnikov slovenske jezikovne skupine – narodne manjšine. Prav tako je imela zmanjševalni učinek uvedba statistične kategorije "windisch", ki je enotno slovensko populacijo razdelila na dve "jezikovni" skupini. To kategorijo uporablja avstrijska statistika od nacističnega popisa leta 1939 dalje.

Druga skupina dejavnikov je vplivala na jezikovno oziroma na etnično opredeljevanje pripadnikov manjšine pri popisu. Gre za vrsto psiholoških dejavnikov, ki izhajajo iz manjšinske situacije in odnosov z večinskim narodom in državno oblastjo. Na slovensko manjšino so delovali asimilativno. Pri tem je treba upoštevati tudi način poselitve in stopnjo regionalnega in tehnološkega razvoja, ki določa posameznikov komunikacijski radij in vpliva na kohezivnost manjšine. Enako pomembna je socialna struktura in gospodarski položaj manjšine (Klemenčič, 1990).

Analize zgodovinarjev, geografov in sociologov statističnim popisom po občevalnem jeziku niso prizanašale s kritikami. Pogoste so trditve, da je bilo ob popisih preveč manipulacij in da so rezultati skoraj neuporabni (Klemenčič, 1960, Grafenauer, 1990, Klemenčič 1990, et al.). Toda nekateri avstrijski avtorji so imeli rezultate popisov za povsem realen odraz etnične strukture na Koroškem (Paschinger, 1976; Ibounig, 1986).

Povsem drugačne rezultate so dale ocene o številu Slovencev, kjer so avtorji namesto občevalnega jezika uporabljali druge kriterije. Ti "pomožni" podatki so odraz praktičnega življenja manjšine. Uporabili smo naslednje:

1. Po statističnih popisih je bilo leta 1981 na Koroškem okrog 14 200 prebivalcev s slovenskim jezikom, leta 1991 pa 136 manj. Različne objave navajajo različne podatke.
2. Število dijakov slovenske gimnazije v Celovcu, ki je osrednja manjšinska izobraževalna ustanova. Evidentna je zelo visoka pozitivna korelacija števila dijakov in števila slovensko govorečih ob popisih po občinah.

3. Pri napisih na nagrobnikih (na izbranih primerih občin) se kljub nekaterim odklonom kaže precejšnja skladnost s uradnimi podatki (deleži so skoraj enaki).
4. Jezik pri bogoslužju v cerkvi; razporeditev se ujema z uradno statistično populacijo, vendar je delež rabe slovenskega jezika znatno višji od deleža slovensko govorečih po popisu. To daje slutiti precej večje število Slovencev.
5. Število učencev pri dvojezičnem pouku; razporeditev je skladna z uradnimi podatki, vendar kaže na precej večje število Slovencev. V zadnjem letu je bilo k dvojezičnemu pouku prijavljenih okrog 3000 otrok, kar predstavlja nad 20 % uradne populacije (normalno bi bilo pričakovati okrog 6%). Če to preračunamo, dobimo populacijo okrog 45 000 oseb.
6. Na podlagi števila poslušalcev slovenskih radijskih oddaj so slovensko populacijo ocenili na okrog 50 000 (Klemenčič, 1986).
7. Na podlagi znanja slovenskega jezika je Reiterer manjšinsko populacijo ocenil na okrog 60 000 oseb (Reiterer, 1985).

Uradni statistični podatki zajemajo torej le tretjino manjšinske populacije. Zgornji podatki kažejo na obstoj trdnega jedra manjšine, celotno populacijo pa je mogoče določiti z analizo šolske statistike ali dejanske rabe jezika. Razlika med rezultati uradnih popisov in ocenami se je spreminjala skladno s političnimi spremembami in s splošno socialnogeografsko transformacijo (Fig. 1).

Etnični in socialnogeografski razvoj

Socialnogeografski razvoj na Koroškem lahko razdelimo v tri faze: agrarno, industrijsko in postindustrijsko (glej sliko 1). Ob teh spremembah je prišlo tudi do vse večjih razlik med številom "uradne" manjšinske populacije in oceno le-te.

V agrarni fazi je bila etnična meja določljiva in se je razmeroma počasi spreminjala. Agrarna družba je bila statična, zato je bila tudi asimilacija šibka. Izhodišča germanizacije so bila mesta in trgi. Slovenski jezik se je uporabljal v družini, v cerkvi in na vasi kot jezik komunikacije. Socialna preselitev iz kmečkega v nekmečke poklice in priselitev v urbano okolje je največkrat pomenila tudi asimilacijo. Razlika med "uradno" slovensko populacijo in oceno je znašala le okrog 15%. Naglo večanje sledi proti koncu agrarne faze, ki približno sovпада z zaostrovanjem etničnega konflikta (vojaški spopad, plebiscit, konflikti po plebiscitu).

Faza industrializacije se je na Koroškem pričela že v obdobju med obema vojnama, imela največjo intenziteto po drugi svetovni vojni in se končala nekako v sedemdesetih letih. Industrializacija je mobilizirala širše sloje prebivalstva, pri čemer so imele uradne ustanove in organizacije vedno pomembnejšo vlogo. Preko šolskega sistema so pospeševali večinski (nemški) jezik in kulturo. Pripadniki manjšine so morali pri socialni preselitvi v kratkem času zamenjati norme obnašanja in se priladati

goditi večini. Zaradi podrejene vloge slovenskega jezika so mnogi zapuščali slovensko jezikovno prakso in se jezikovno asimilirali. Socialna in prostorska mobilnost je postopoma pripeljala do etnične pomešanosti prebivalstva. Tudi na ta način je bil slovenski jezik marsikje izrinjen iz javnega življenja (na vasi, v šoli, v cerkvi) in se je ohranil le še v družini. Asimilacija je bila v fazi industrijske družbe najbolj intenzivna.

Proti koncu sedemdesetih let se je s krepitvijo terciarnih dejavnosti pričela uveljavljati postindustrijska, terciarizirana družba. Poselitveni prostor Slovencev na Koroškem se je urbaniziral, dobro je opremljen z infrastrukturo, razvit je mednarodni promet, trgovina in turizem. Motorizacija je omogočila razpršitev dejavnosti in tudi bivanje na podeželju. Suburbanizacija je zajela znatna območja slovenske poselitve in s tem povzročila tudi spremembe v etnični strukturi. Tako sta imeli leta 1981 in 1991 le še dve občini nad 50 % slovensko govorečega prebivalstva. Slovensko govoreče prebivalstvo predstavlja na narodnostno mešanem območju le dobrih 5 % (po uradnih podatkih) oziroma okrog 16 % (po ocenah) vsega prebivalstva. Vendar se je položaj slovenske manjšine bistveno popravil. Izboljšali sta se zlasti izobrazbena in socialna struktura. Poznavanje dveh jezikov in kultur je bila prednosti: pripadniki slovenske manjšine so se pričeli uveljavljati v mednarodni trgovini in prometu. S pridobivanjem prostorskih funkcij slovenske manjšine se je zmanjševal tudi politični pritisk, namesto konflikta se je pričelo uveljavljati sodelovanje.

Zaradi etnične pomešanosti in vse večjega števila mešanih zakonov nastaja sloj, ki ima lastnosti tako manjšine kot večinskega naroda. Bufon ga v svojem delu imenuje "interetnični kontinuum" (Bufon, 1992). Ta v svojem praktičnem življenju sodeluje v življenju manjšine, pri statističnih popisih pa se očitno skriva. Tudi to je eden izmed razlogov tolikšne razlike med uradnimi popisi in ocenami o številčnosti manjšine.

Socialnogeografska transformacija in sedanja socialna struktura slovenske manjšine kot osnova nadaljnjega etničnega razvoja

V fazi industrijske družbe se je slovenska identiteta ohranjala pri manj mobilnem kmečkem prebivalstvu, v sedemdesetih in zlasti v osemdesetih letih pa že v večji meri pri izobraženem in socialno dobro situiranem prebivalstvu. Velike zasluge za to ima delovanje slovenske gimnazije v Celovcu, ki je poleg strokovnega znanja posredovala tudi znanje slovenskega jezika in kulture. S tem se je izoblikoval sloj slovenske inteligence, ki se uveljavlja v kulturi, politiki, šolstvu in vse bolj tudi v različnih gospodarskih dejavnostih. V določenih panogah že postaja pomemben nosilec regionalnega razvoja. Izobraženo slovensko prebivalstvo se je pričelo močneje priseljevati v mesta, zlasti v Celovec in Beljak ter v suburbano območje.

Kako pomembne so spremembe socialne strukture slovenske manjšine najboljše

povedo rezultati popisa leta 1991 (karta 1). Za razliko od prejšnjih popisov je število slovensko govorečih le minimalno nazadovalo. Število je nazadovalo v nekaterih občinah, kjer so Slovenci razmeroma močno prisotni in kjer je bila še razmeroma močno prisotna delavsko-kmečka struktura. Povečalo se je Celovcu in Beljaku ter v nekaterih občinah, kjer je bilo število slovensko govorečih ob prejšnjem popisu majhno. V tem primeru se je za slovenski jezik opredeljevalo neagrarno prebivalstvo, ki ima vsaj v mestih zelo ugodno socialno strukturo. Prevladujejo različni poklici srednjega sloja (Zupančič, 1992). Deloma gre rast slovensko govorečih v Celovcu in Beljaku tudi na račun priseljevanja s podeželja.

Zadnji popis je dokazal prisotnost nad 1600 priseljencev iz Slovenije. Mnogi izmed njih so na Koroško prinesli kapital in tam osnovali podjetja ali pa delujejo kot posredniki. To niso pripadniki manjšine, vendar sodelujejo v gospodarskem in kulturnem življenju manjšine.

Sklep

S socialnogeografsko preobrazbo je slovenska manjšina na avstrijskem Koroškem že izoblikovala tako socialno strukturo, ki se je sposobna vključevati v sodobne gospodarske, politične in kulturne tokove in tako sooblikovati prostorske strukture. Vse to jim omogoča ohranjanje narodno identiteto v mobilni terciarizirani družbi. Asimilacija še vedno poteka, vendar počasneje kot v fazi industrializacije. Več indikatorjev kaže na določeno stabilizacijo števila pripadnikov slovenske manjšine.

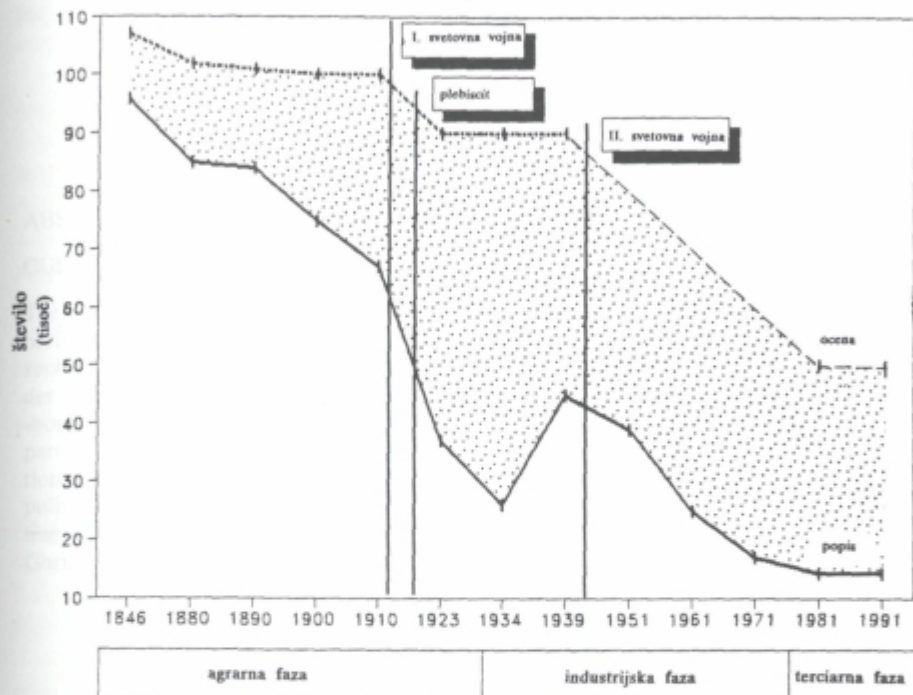
Literatura:

- Barker, T.M. 1984: The Slovene Minority in Carinthia, New York, Columbia University Press, 415 p.
- Bufon, M. 1992: Prostorska opredeljenost in narodna pripadnost, ZTT, Trst, 223 p.
- Fischer, G. 1984: Sprache und Identität in Biculturellen Kontext, Zwischen Selbstfindung und Identitätsverlust, *Ethnische Minderheiten in Europa*, Klagenfurt, p. 26–39
- Grafenauer, B. 1946: Narodnostni razvoj na Koroškem od srede 19. stoletja do danes, Koroški koledar, Ljubljana, DZS, p. 117–248
- Grafenauer, B. 1990: Proučevanje problematike posameznih manjšinskih skupnosti, Narodne manjšine, SAZU, Ljubljana.
- Ibounig, P. 1986: Die Kaerntner Slowenen in Spiegel der Volkszählung 1981, Klagenfurt, Amt des Kaerntner Landesregierung, 122 p.
- Klemenčič, V. 1960: Kritični pretres avstrijskega popisa 1951 z ozirom na jezikovno strukturo na Koroškem, Razprave in gradivo, 2, Ljubljana, INV, 101–182
- Klemenčič, V. 1986: Koroški Slovenci danes, Geografski obzornik 23/2–3, Ljubljana, p. 51–57

- Klemenčič, V. 1990: Metodologija uradnih popisov prebivalstva pripadnikov slovenske manjšine v Italiji, Avstriji in na Madžarskem, Narodne manjšine, SAZU, Ljubljana, p. 31–45
- Lage und Perspektiven der Volksgruppen in Oesterreich, 1989, Oesterreichische Rektorenkonferenz, Wien, 219 p., (ed. Arnold Suppan)
- Moser, M. 1982: Sprachliche und soziale Identitaet der Slowenen in Kaernten, Kein einig Volk von Brudern, Klagenfurt, Universitaet Klagenfurt, p. 16–34
- Paschinger, H. 1976: Kaernten, Eine geographische Landeskunde, I. Teil, Klagenfurt, 322 p.
- Randall, R.R. 1955: The Political Geography of The Klagenfurt Plebiscite Area, Faculty of Clark University, Worcester, Massachusetts, 334 p.
- Reiterer, A.F. 1986: Doktor und Bauer, Klagenfurt, Drava and SZI, 183 p.
- Smith, A.D. 1986: Social and Cultural Conditions of Ethnic Survival, Razprave in gradivo, 21, Ljubljana, INV, p.15–26
- Zupančič, J. 1992: Vpliv socialnogeografske preobrazbe na položaj slovenske manjšine na avstrijskem Koroškem, magistrska naloga, Filozofska fakulteta, Ljubljana, 331 p.

Slika 1

**ŠTEVILČNI RAZVOJ SLOVENSKE POPULACIJE NA KOROŠKEM (AVSTRIJA)
PO FAZAH SOCIALNOGEOGRAFSKEGA RAZVOJA**

Različne objave prinašajo različne podatke o popisih in ocenah o številu Slovencev oziroma slovensko govorečih na avstrijskem Koroškem.

Vir: Zupančič, 1992, str. 155

Karta 1.

**SPREMEMBE ŠTEVILA SLOVENSKO GOVOREČIH MED LETI 1981-1991 NA
NARODNOSTNO MEŠANEM OBMOČJU NA KOROŠKEM (AVSTRIJA)**

